

Turistična destinacija za domačine

Blaž Bajič

O sodobnem družbenem svetu lahko najbolj plodno mislimo, če ga razumemo kot kompleksen, nepopoln red mimobežnih tokov, ki mestoma sovpadajo, vselej in povsod pa vplivajo drug na drugega. Takšna koncepcija sveta presega enostavno in poenostavljajočo delitev na središče in obrobje, saj v zmedu etno, tehničnih, finančnih, medijskih in idejnih tokov, kot jih je opredelil Arjun Appadurai, tudi trendi iz politično in ekonomsko močnejših krajev hitro dobijo svoje lokalne izraze, ki pa zopet vplivajo na globalno raven. Poleg tega pa nam omogoča eleganten, nedeterminističen in neredukcionističen okvir za interpretacijo delovanja ljudi na lokalnem nivoju. Lokalni akterji globalne trende prirejajo in kombinirajo z lokalnimi ter tako ustvarjajo nekaj novega, čeprav na nek način že znanega. Za najbolj vsakodnevni dejavnosti se skrivajo predstave o skupnosti, neposredni (družbeni) okolici, kako naj bo ta urejena, ter o njenem odnosu s širšim svetom. Našteti procesi se odvijajo tudi na področju turizma in oblikovanja pokrajine. Turizem, ki ga lahko najdemo na najbolj nepričakovanih krajih, je – poleg tega, da je seveda »velik biznis« – simptom ter generator sprememb in stalnic (in tistega vmes) v okolju. V svet, kakršen je opisan zgoraj, so vpeti tudi člani in članice turističnega društva, ki iz prostora okolja ljubljanskega predmestja črpa material, potreben za svoje delovanje, hkrati pa to okolje spreminja.

Verjetno si le redki predstavljajo turistično destinacijo, ko pomislijo na stanovanjsko sošesko Koseze v predmestju Ljubljane. Večini so Koseze znane prav kot to – stanovanjska sošeska. Še pred štiridesetimi leti pretežno kmečko naselje je po izgradnji t. i. terasastih blokov postalo znano predvsem po le-teh. V istem obdobju je ob nekaterih starejših hišah zraslo precej novih, postavili so tržnico ter zgradili manjše nakupovalno središče. Nedaleč stran od terasastih blokov so leta 2002 zgradili več elitnih stanovanjskih blokov, sošesko Mostec. Slednja se nahaja

v bližini istoimenskega rekreacijskega središča na severozahodnem pobočju Rožnika ter gleda neposredno na Koseški bajer. Jezerce je nastalo leta 1960, ko so po skoraj 200 letih kopanja glinje tam zgradili tovarno Agrostroj. O nekdanjem industrijskem posloplju danes ni več ne duha ne sluha, saj so vse ostanke tovarne odstranili, tam zgradili že omenjeno sošesko Mostec, na bregu pa uredili sprehajalne in kolesarske poti, postavili klopi in ovalen pomol ter posadili travo in drevje. V tem, povsem »navadnem« naselju deluje Turistično društvo Koseze. Zakaj deluje v Kosezah turistično društvo oziroma komu je njegovo delovanje namenjeno, ko pa vendar v Kosezah ni turistov, ter kako – če sploh – se aktivnosti društva odražajo v prostoru?

O Turističnem društvu Koseze

Turistično društvo Koseze so ustanovili 30. marca 1994 in je od ustanovitve dalje del Turistične zveze Slovenije. Od ustanovitve pa do danes se je število članov povečalo od prvotnih 15 na nekaj več kot 200. Februarja 1998 so začeli izdajati glasilo *Koseški glas*,¹ ki so ga do leta 2003 prejemale brezplačno vsa gospodinjstva v Kosezah, od takrat dalje pa le naročniki in člani društva. Občasno izdajo brezplačno priložnostno gradivo, ki ga na dom prejmejo vsi Koseščani in Koseščanke. Zadnji takšen projekt so izpeljali oktobra 2010, ko so izdali zbornik *Poimenovanje ulic v Kosezah* v nakladi 3500 izvodov. Člani društva so oblikovali svojo spletno stran, organizirali večje število čistilnih akcij, (po)skrbeli za urejeno okolje (kosili travo, obrezovali drevje in grmičevje na javnih površinah, pozimi odstranjevali sneg s sprehajalnih poti v naselju ter jih posipavali s peskom in soljo, praznili koše za smeti ipd.), v naselju so postavili več informacijskih točk – »info kozolcev« – priredili več športnih dogodkov in piknikov, vsako leto pa so izpeljali tudi nekaj izletov po Sloveniji. Od leta 2005 Turistično društvo Koseze organizira »izbor najlepše ocvetličeni balkonov, teras in družinskih hiš«, imenovan *Cvetoče Koseze*. Od svoje ustanovitve dalje Turistično društvo Koseze sodeluje z več organizacijami, ki so kakorkoli povezane s Kosezami. Največ in najboljše sodeluje z Župnijo Ljubljana Koseze, Osnovno šolo Koseze, Četrtno skupnostjo

¹ Glasilo *Koseški glas* je bil moj najpomembnejši vir. Navedki iz revije, pa tudi tisti s spletne strani društva, so v ležečem tisku. Črpal sem iz vseh izdaj od leta 1998 naprej. Dodatni viri so bili intervjuji s člani društva in moje opažanja s terena.

Skoraj vsaka številka Koseškega glasu je opremljena z vizualno podporo: na eni strani pornografirane fotografije »čudovitega« bajerja, na drugi pa fotografije, ki prikazujejo tisto, kar v bajer ne sodi – odpadki.

Šiška, Modelarskim društvom, PGD Zgornja Šiška, Društvom upokojencev Koseze in Zvezo združenj borcev NOB Koseze. O delovanju vseh teh organizacij pišejo v *Koseškem glasu* ter jih tako uokvirajo in delno sooblikujejo njihov glas.

Leta 1998 je svet takratne krajevne skupnosti zahteval, da Koseze dobijo formalni status mestne četrti. Zahtevali so, da se pri njenem oblikovanju upoštevajo »naravne meje – Vodnikova cesta, Šišenska cesta, Večna pot in zahodna mestna obvoznica (lahko tudi vse ostale krajevne skupnosti, ki gravitirajo v KS Koseze)«. Zgodilo pa se je ravno obratno: po 25. letih obstoja so ukinili KS Koseze, naselje pa vključili v ČS Šiška. Del praktičnih nalog pa je prevzelo Turistično društvo Koseze oz. znotraj njega leta 2000 ustanovljeno podjetje za enotno komunalno urejanje naselja EKUN.

Po besedah predstavnika društva so njegovi glavni cilji skrb za urejeno okolje, sanacija divjih odlagališč v naravnem zaledju naselja ter preprečitev pozidave preostalih zelenih površin znotraj Kosez. Z zgoraj opisanimi dejavnostmi (čistilne akcije, obrezovanje drevja, vzdrževanje poti ...) člani Turističnega društva Koseze skrbijo, da bi ostale Koseze »lepe«. Posebej izpostavljajo okoli 500 let staro cerkev Sv. Marjete (znano tudi kot Stara cerkev) in Cerkev Božje Matere Marije (znano tudi kot Nova cerkev), »novozgrajeno atraktivno rezidenco veleposlanika Kraljevine Nizozemske, kmetiji pr' Gabr in pr' Sitar, športni park Ilirija, cerkev Jezusa Kristusa svetih iz poslednjih dni, gasilsko postajo PGD Zgornja Šiška, policijsko postajo, kjer ima sedež Specialna enota policije ter del Poti spominov in tovarštva«. O pomembnosti, zgodovini in prihodnosti teh »zanimivih točk« izvemo vse, kar »moramo« vedeti, v glasilu *Koseški glas*. Točka, kateri je namenjene največ pozornosti, tako v glasilu kot v aktivnostih na terenu, pa je Koseški bajer.

Koseški bajer in njegov praoč

Ker urejanje bajerja in njegove okolice ter drugih lokacij v Kosezah zahteva večja finančna sredstva, kot jih društvo pridobi s članarinami in naročninami na revijo ter oglaševanjem v njej, je društvo večkrat kandidiralo na različnih občinskih in državnih razpisih. V začetku leta 1995 so na Ministrstvu za okolje in prostor zaprosili za koncesijo za upravljanje s Koseškim ba-

jerjem. Po letu in pol so prejeli negativni odgovor, koncesijo pa je dobila ribiška družina Dolomiti. Leta 1998 so znova zaprosili za koncesijo za upravljanje z bajerjem, a tokrat pri Mestni občini Ljubljana, ki pa jo je prav tako podelila ribiški družini Dolomiti. Po trditvah, zapisanih v *Koseškem glasu*, pa je Turistično društvo Koseze tisto, ki vloži največ sredstev in časa v skrb za bajer ter njegovo okolico. Čistilne akcije in vzdrževanje poti okoli jezerc, ki je občasno finančno podprlo nekdanje Ministrstvo za okolje in prostor, je izvajalo ravno turistično društvo oziroma njeni člani in članice. Med bolj uspešnimi je bila čistilna akcija leta 2002, ko so v sodelovanju s potapljači društva Vivera očistili tudi dno Koseškega bajerja. Čistilne akcije bajerja in njegovega širšega zaledja ter ozaveščanje o ekološki spornosti divjih odlagališč so vse do danes ostale med pomembnejšimi dejavnostmi Turističnega društva Koseze. Zaradi nadzora nad bajerjem se je med turističnim društvom in ribiško družino vnela »prava vojna«, v kateri se je proti ribiški družini opredelilo tudi Modelarsko društvo. Po več sporih, povezanih predvsem z ekološkimi vprašanji, ki so nastali na obrežju bajerja, so sklenili »tihan dogovor« o sodelovanju.

Sprehajalne poti na bregovih bajerja in v njegovi okolici so v zadnjih letih, v teku katerih so uredili jezerce in njegovo neposredno okolico, postale priljubljene med sprehajalci, rekreativnimi tekači in kolesarji ter navdušenimi izvajalci joge, ki so si za vadbeno površino izbrali pomol. Na zahodni strani bajerja se v upanju na »ta veliko« pogosto zadržujejo ribiči, občasno pa na nasprotni stani Modelarsko društvo prireja tekmovanja z ladjicami na daljinsko upravljanje. Pozimi, ko gladina jezerc zamrzne, obiskujejo bajer drsalci in drsalke, v neposredni bližini pa (kadar je dovolj snega, seveda) uredijo steze za tek na smučeh. Koseški bajer je skupaj z bližnjo Potjo spominov in tovarštva ter peš potmi, ki prepredajo področje Mosteca in Roznika ter se raztezajo vse do parka Tivoli, priljubljen kraj za preživljanje prostega časa ne le med bližnjimi prebivalci, temveč tudi med ljudmi iz širše okolice, saj se mnogi do bregov bajerja pripeljejo z avtomobili.

Bajerju ne namenajo največ svoje pozornosti zgolj na terenu, ampak tudi v svojem glasilu *Koseški glas*. V članku *Koseški bajer – naravna dediščina* izvemo, da je »Koseški bajer naravna dedi-

ščina, saj je lepo razvita, biološko zdrava mlaka«, kar »potrjujejo izsledki desetletnega opazovanja in preučevanja«. Naravno dediščino – in s tem Koseški bajer – pa da moramo ohraniti, ker smo radi »sredi narave, ki ji popolnoma pripadamo in smo od nje odvisni, v njej in z njo se dobro počutimo, čemur sledi občutek sreče še za dalj časa življenja in želja po ohranitvi, prenosu teh doživetij tudi potomcem«. Avtorici Vida Breljih in Mirjam Gorenc opišeta živi svet Koseškega bajerja ter podata vrsto navodil, kako z bajerjem pravilno ravnati: ne smemo ga osveževati, obrežje mora ostati obraščeno s primernim drevjem, ribiči se morajo vrniti na višjo raven športnega ribolova, društvo modelarjev mora prenehati s tekmovanji na bajerju, sprehajalci in vsi ostali obiskovalci pa »se morajo zavedati dragocenosti in občutljivosti Koseškega bajerja in temu podrediti svoj odnos. Saj taka načela izvaja v praksi že vsa Evropa!«. Sko-raj vsaka številka glasila je opremljena tudi z vizualno podporo: na eni strani pornografirane fotografije »čudovitega« bajerja, tipično ob sončnem zahodu ali zamrznjenega s številnimi drsalci, na drugi pa fotografije, ki prikazujejo tisto, kar v bajer ne sodi – odpadki.

V drugem delu članka pa nenadoma izvemo, da je bajer, ki ga opevajo kot naravno dediščino *par excellence*, nastal zaradi kopanja glin v 19. stoletju. Gline so na tistem mestu kopali vse do druge svetovne vojne. Kmalu zatem so enega izmed glinokopov zasuli ter tam postavili tovarno Agrostroj, drugega pa leta 1960 zalili z vodo, saj so potrebovali primeren kraj za preizkušanje namakalnih črpalk, ki so jih izdelovali.

V 19. stoletju je proizvodnjo vodila družina Tönnies. O ustanovitelju glinokopa in opekarne Gustavu Tönniesu ter njegovem delu je bilo v *Koseškem glasu* objavljenih več člankov. Leta 1814 na Švedskem rojeni industrialec se je leta 1845 preselil v Ljubljano, kjer je sodeloval pri gradnji nekaterih pomembnejših zgradb, kot so na primer Kolizej, tobačna tovarna in Kozlerjeva pivovarna. Opeke iz koseške opekarne so uporabili tudi pri konstrukciji skladišč v tržaškem pristanišču, udeležen pa je bil tudi pri gradnji avstrijske Južne železnice. Po njegovi smrti so vodenje tovarne prevzeli sinovi, ki so tovarno sčasoma prodali lastnikom Strojnih tovarn in livarn, iz katerih se je kasneje oblikoval Litostroj. Ker Turistično društvo Koseze pripozna Tönnies kot nekoga, ki je pustil pomemben pečat v Kosezah, v Ljubljani, pa tudi širše, ter povezal Koseze z Evropo, so leta 2002 ustanovili Odbor za obnovo zgodovinskega jedra srednjeveške vasi Koseze in obuditev spomina na industrialca švedskega rodu Gustava Tönnies. Eno od besedil o njem, objavljeno

v *Koseškem glasu*, se zaključuje s pozivom, da bi bilo prav »glede na omenjene pomembne zgodovinske podatke« potrebno »območje Kosez in Koseškega bajerja zaščititi pred novogradnjo, ki po svoji funkcionalnosti ne sodi v ta ambient« ter da bi to »kulturnospomeniško območje morali razglasiti za *Park Gustava Tönnies* (z zgodovinsko oznako na primernem mestu)«. Zgodovinskega parka, ki ga je predlagal omenjeni odbor, pa do danes (še) niso uspeli postaviti.

Srednjeveška vas in kozolci

Če Turističnega društva Koseze spominski park Gustava Tönnies ni pričakal že na mestu samem, pa so imeli to srečo z ostanki srednjeveške vasi. Sama fizična prisotnost ostankov seveda ni zadosten pogoj, da je neka lokacija pripoznana kot pomembna in/ali zanimiva. V *Koseškem glasu*, na spletni strani in priložnostnih izdajah najdemo pisanje o vseh zanimivih točkah in tistih potencialnih, ki to šele postajajo. Pri prvih se pogosto odvijajo tudi različni obredi in zabave – gasilske veselice pred gasilskim domom, maše in drugi katoliški obredi v obeh cerkvah, tekmovanja modelarjev na bajerju, športna tekmovanja v Mostecu ter športnem parku Ilirija in pohod po Poti spominov in tovarištva ter drugi rekreativni dogodki. Drugim pa je namenjena posebna pozornost koseških akterjev – za namen pripoznanja srednjeveške vasi Koseze so npr. ustanovili zgoraj omenjeni odbor ter napisali več prispevkov o kraju, katerega »obstoj sega nazaj v prva stoletja naselitve Slovencev v novi domovini«. Odbor se ukvarja s fizično zaščito in oglaševanjem sledov nekdanje vasi. V *Koseškem glasu* o srednjeveški vasi Koseze beremo, da je »to primer izredne staroslovenske preteklosti« in da »se mora vsaj s tem, kar je še ostalo, in tudi zemljo na tem območju ravnati spoštljivo in jo prihodnjim rodovom neokrnjeno prepustiti kot dokaz nekdanje slovenske bitnosti«. Tudi ostanki ostankov srednjeveške naselbine do danes niso bili deležni priljubljenosti širše javnosti – kljub izrednemu pomenu, ki jim jih pripisuje Turistično društvo, in trudu, ki so ga vanje vlagali.

Pred nekaj več kot enim letom so se v društvu lotili novega podviga. Ustanovili so Odbor za ohranitev in obnovo kozolcev v Kosezah, ki naj bi skrbel za tri razpadajoče enojne kozolce. Ker gre za najnovejšo iniciativo društva, je o kozolcih najmanj napisanega, a glavno sporočilo je jasno: kozolce je treba obvarovati, ker gre za »izreden primer kulturne dediščine v Kosezah«. Kot nekaj izrednega pa so se že znašli na razglednicah, ki jih izdaja Turistično društvo Koseze.

Da bi se nek objekt (na primer kozolci, ostanki srednjeveške vasi ali pa lik in delo Gustava Tönnies) širše prepoznal kot (turistična) znamenitost, je potrebno njegovo poimenovanje, preoblikovanje in izpostavljanje, varstvo znamenitosti, (re)produciranje in distribucija fotografij, besednih opisov ter drugih oblik propagandnega materiala ter, nenazadnje, družbeno reproduciranje znamenitosti. V vseh naštetih procesih pa ima pomembno vlogo določena institucija. Tudi najbolj enostavne reprezentacije posameznih točk prispevajo k prepoznavanju teh kot na nek način posebnih in pomembnih. Mednje sodijo tudi tako vsakodnevne in banalne reprezentacije, kot so turistične razglednice, ki so, kot je zapisal švedski etnolog Orvar Löfgren, močan medij za organizacijo in predstavitev zamisli o preferencah, okusih in znamenitostih.

Plasti posledic

Ob sledenju svojim ciljem turistično društvo Koseze ustvarja svoje, specifične Koseze in tako prispeva k (re)konstrukciji lokalnosti. Lokalnost je v historičnem in dialektičnem odnosu s širšim okoljem – bodisi okoljem mesta, države, Evrope ali globalnih kulturnih tokov. To je razvidno tudi iz dejavnosti omenjenega društva ter točk in vrednot, ki jih promovira. Na eni strani imamo, denimo, v skrb za urejeno okolico preoblašene ekološke prioritete, v izpostavljanju Gustava Tönnies in njegovega dela pa umeščanje Kosez v Evropo. Na drugi strani pa imamo poudarjanje slovenskosti in slovenske tradicije, tako prek prepoznavanja ostankov srednjeveške vasi kot nečesa pomembnega, kot tudi prek skrbi za kozolce na obrobju naselja. Te sestavine (evropskost, slovenskost, tradicija, ekologija ...) se v praksi kombinirajo, čeprav se na trenutke zdi, da so si nekatere med seboj nasprotni. Tako nenehno ustvarjajo nekaj novega, začasno izpogajanega, nekaj nejasnega.

Turizem »klasično« opredeljujejo kot dejavnost, ki ni delo, kot nekaj, kar nam pomaga zbežati od »vsega«, pri čemer imajo v mislih predvsem dom in službo oziroma z njima povezane obveznosti. Turistične izkušnje naj bi bile pomembne prav zato, ker se razlikujejo od vsakodnevnih doživetij. Motivacija turista za potovanje je po Deanu MacCannellu želja biti nekje, kjer trenutno ni. Ob zgornjem orisu zgodovine delovanja Turističnega društva Koseze pa se zdi, da turistično društvo počne bolj malo od tega, kar naj bi bilo povezano s turizmom v Kosezah ali bi bilo namenjeno turistom v Kosezah.² Da je delovanje TD

Koseze namenjeno »predvsem krajanom Kosez«, mi je zatrdil tudi predstavnik društva.

Selektivni spomin na preteklost, odkrivanje in prikrivanje značilnosti, s pomočjo katerih se v razmerju do drugih oblikuje lokalna skupnost, se umeščajo v prostor tudi s praksami turističnega društva Koseze. Naj bodo izumljene ali zavestno začete tradicije, oboje so vezane na nek prostor, ki ga s(o)konstruirata. Da tradicije vsebujejo element romantične fantazije, da se konstruirajo skozi zanikanja in popačitve, pravzaprav ni pomembno – saj delujejo (vsaj potencialno). Pri oblikovanju praks, ki dajejo prostoru pomen, imajo nosilci politične moči pomembno vlogo. V množici različnih akterjev, tako z (mikro) lokalne kot občinske in nacionalne ravni, ki delujejo v Kosezah, si tudi Turistično društvo Koseze prizadeva uveljaviti svojo vizijo kraja. Svojo predstavo prek »množičnih« medijev – *Koseškega glasu*, spletne strani, »info kozolcev«, pa tudi na srečanjih vseh vrst – pri bralcih oblikuje »turistični pogled«, če uporabim izraz Johna Urryja. Turistični pogled v krajini išče in prepoznava posredovane simbole, zanj ima reprezentacija prednost pred materialno resničnostjo. Slednja se mora normi, ki jo postavljajo simboli, šele približati, čeprav je ne more doseči. Vsaka reprezentacija ostaja daleč od »realnosti«, saj izbira samo elemente, primerne za tiste, ki jim je namenjena, in za tisto, čemur je namenjena, kot je ugotavljal Boštjan Kravanja, ko je analiziral turistične prikaze Šrilanke. Vsaka upodobitev mora, če se želi »prijeti« (na fizično lokacijo), če želi biti razumljiva, delovati znotraj skupnega koda. Biti mora na nek način »posebna«, da izstopa, da si jo je vredno zapomniti, hkrati pa mora biti dovolj »domača«, da se jo lahko sprejme. Tovrstno izbiranje elementov povzroči, da se prek reprezentacij oblikuje turistično krajino, ki ni naselje Koseze samo po sebi, ampak je teh nekaj (nastajajočih?) znamenitosti – prej naključne Koseze, torej. Turistično društvo Koseze v skladu s svojimi cilji (varovanje nekaterih točk, skrb za čisto okolje itd.) za Koseščane in Koseščanke oblikuje krajino Kosez. Prebivalci Kosez se fizično ne oddaljijo od svojih domov, morda tudi svojih služb ne, ko stopijo v turistično krajino Kosez. A prav to je najpomembnejše: V istem fizičnem prostoru obstaja več krajin hkrati – turistična je le ena izmed mnogih. Z izstopom iz »vsakodnevnih« Kosez v turistične se kot »pravi« turisti oddaljijo od doma, od dela in od »vsega«, četudi le za sprehod okoli Koseškega bajerja ali obisk ostankov srednjeveške vasi Koseze. ●

² Društvo sicer organizira (turistične) izlete v različne kraje Slovenije, a ti so namenjeni Koseščanom in Koseščankam in ne oblikujejo prostora Kosez.